

Sahel – som tragedie og utfordring

AV ODD KVAAL PEDERSEN

Sahel – navnet forekommer i gamle, gode reiseskildringer som navn på en spennende utfordring til folk som ville gå utenfor allfarvei.

I dag er Sahel en nødens allfarvei.

Geografisk dreier det seg om et bredt belte fra Senegal over Mali, Mauritania, Øvre Volta, Niger, Tchad og en stripe av det nordligste Nigeria og Kamerun.

Beltet er en bred karavanesone – i flateinnhold omtrent så stort som Frankrike. Nomadene her levde av sitt kveg og sin transportvirksomhet. Å bringe noe så livsviktig som salt sørover via beiteland var deres levevei. Det var tidkrevende operasjoner – som seilskipenes. Men de som drev karavanene visste at ørkenens skip trengte den tid naturen krevde. Det var naturnødvendig å slå seg til ro – for eksempel 20 dager i Goa, hvor elven vider seg ut og hvor mennesker og dyr hadde følelsen av å leve omgitt av vann – som på en øy – etter lang innlandsvandring.

I dag er karavanesonen en katastrofesone.

Det skyldes både meteorologiske og økologiske fenomener. Situasjonen i øyeblikket krever hurtig nødhjelp. Men like påkrevet er en langsiktig økologisk strategi.

Mange nødsbilder trenger på fra en reise sist sommer til ett av Sahel-landene: Niger. De er alle sammen FN-registrert som verdens fattigste utviklingsland. Det betyr at katastrofen nå kommer på toppen av mange års utmattelse. Antagelig vil storstilt nødhjelp fra mange land hindre direkte hungersnød. Men mange mennesker er alt så uttøret at de bukker under for slike sykdommer som vi gjerne benevner som «banale»: meslinger og forkjølelse.

Nødsbildene er kjent fra TV-skjerm og presse: Nødstedte mennesker, noen oppsamlet i leire, andre «bosatt» i nærheten av afrikanske hovedsteder som fra før hadde vanskelig for å rå med økende tilflytting, arbeidsledighet og hele rekken av u-landsproblemer i ur-

banisert form. Med den ukontrollerte «flyktningestrøm» som nå innvaderer – for eksempel en by som Niamey – er faren for epidemier overhengende.

Men for nomadene – i første rekke tugareene – er det intet annet valg enn å søke å komme bort fra de områder der stadig forverret tørke siden 1969 har ødelagt deres næringsgrunnlag.

Katastrofen rammer selvsagt også de fastboende bøndene som under «normale» forhold greide å dyrke såpass at de kunne holde direkte sult borte. Nå har tørken ødelagt avlingene flere år på rad. Det kom en del regn siste høst. Det ga vekst til hirse-plantene noen steder. Men andre steder virket de tropiske regnskyllene bare til å forverre situasjonen – både for bøndene og for nødhjelps-organisasjonene som ikke kom fram på grunn av flom.

Det umiddelbare behov i Sahel-sonen dreier seg om nødhjelp: mat, medisiner, klær, ulltepper.

Men det trengs også en langsiktig økologisk strategi som kan rette opp hva katastrofen har forvoldt.

Katastrofen er egentlig ikke av ny dato. Den kunne ha vært varslet i 1969 da nedbørsforholdene i Vest-Afrika tydelig ble forverret. Tørken fortsatte i 1970, 1971, 1972 – først i 1973 ble alarmen satt på for fullt. Men den aktuelle katastrofe bør også sees på en historisk bakgrunn. Den har sammenheng med den mishandling Afrikas natur har vært utsatt for i århundrer.

Vi snakker om en natur-katastrofe, og det er fra en side sett riktig. Men den litteratur som tar for seg øko-problemene i Afrika, er stadig mer tilbøyelig til å gi mennesket skylden for at tilstanden er blitt som den er – både historisk og aktuelt.

Fortidsminner fra Ennedi i Tchad viser at denne del av Sahara en gang hadde en tallrik befolkning. Nå er det umulig å oppholde livet der. I grotter finner man fremstillinger av elefanter og andre store dyr to-tre tusen år før Kristus.

Å rekonstruere den utvikling som gjorde at ørkenen fikk overtaket – og stadig brer seg – er antagelig umulig. Men det er i hvert fall enighet blant eksperter om at mennesket de siste 500 år har vært den mest landskapsforstyrrende faktor på det afrikanske kontinent. Vegetasjonen er blitt forstyrret av branner, skogrydding og altfor hard påkjenning på de naturlige beiter.

I de siste hundreår er Afrikas tropiske regnskoger blitt redusert med to tredjedeler. Flere steder trekkes skogranden tilbake med opp til en kilometer pr. år.

Brenning av jord og skog hører med til jordbruket på savannen. Første året, gjødslet med aske fra nedbrent vegetasjon, gir jorden god vekst. Men alt neste år er jorden adskillig mer utarmet – for til slutt å bli nærmest verdiløs.

Deretter tar man fatt på et nytt stykke skog som brennes, dyrkes og utarmes.

Nettopp dette at regnskogen forsvinner, ansees som en av de sannsynligste årsaker til den klima-forverring som nå har ført til katastrofe. Men katastrofen har også sammenheng med de altfor store kvegflokkene som i Afrika betraktes som uunnværlig kapital. Sammen med uvettede jordbruksmetoder skapte de altfor store kvegflokkene en økologisk situasjon som mange eksperter betraktet som katastrofal lenge før Sahel-sonen ble rammet av tørken.

Afrikanerne selv er de siste decenniene blitt oppmerksomme på problemene. En naturvern-konferanse i Arusha, Tanzania, så tidlig som i 1961 gjorde det tydelig for alle at løsningen på Afrikas jordbruksproblem lå i en riktigere forståelse av det fine samspillet mellom klima, vann, ild, jord, vegetasjon og fauna.

Det er denne fine balansen som er blitt vesentlig forstyrret i Sahel-området og som nå gjør problemene så kaotiske.

Mange eksperter føler seg naglet til tankekors. Blant annet fordi en mulig gjenreisning av områdets næringer krever noe mer enn det europeerne tradisjonelt har hatt å tilby: fart og effektivitet. Kanskje er moderne utviklingshjelp medskyldig i mange av Afrikas økoproblemer fordi ens innsats har vært for meget preget av teknikk og økonomi. At man har målt vekst og fremgang med noe så abstrakt som «nasjonalprodukt» mens man har ignorert langsiktige, økologiske konsekvenser.

På kort sikt er spørsmålet om hva man bør gjøre forholdsvis greit: Det trengs nødhjelp.

Hva som på lengre sikt må til, er det vanskelig å vite. Enkelte har nevnt behovet for en «Marshall-plan» for gjenreisning av Sahel. Men begrepet villeder. Marshall-planen ble satt inn i gjenreisningen av et bombet Europa som hadde lidd mye i fem krigsår. Men europeerne var bedre stilt likevel enn Sahel-sonens mennesker. Hos dem er det lite å bygge på – analfabetismen er overveldende, og man kan ikke vente at mennesker som hører til verdens fattigste skal ha overskudd til rask gjenreisning av den type som Europa gjennomgikk.

Men en begynnelse er gjort – og den virker positiv fordi den er basert på et regionalt samarbeid mellom de land som er berørt av katastrofen.

Et toppmøte i Øvre Voltas hovedstad i september gjorde to ting klart: Man ønsker nødhjelp utenfra i den akutte situasjon og man trenger penger fra verdenssamfunnet til en langsiktig økologisk strategi som forutsetter en mobilisering av all den tverr-vitenskaplige innsikt og ekspertise som kan skaffes, slik at gjenreisning ikke blir en gjenreisning av problemene.

Toppmøtet i Øvre Volta reflekterte imidlertid ikke bare den aktuelle tragedie, men den konstante katastrofe som preger disse landene oppunder ørkenbeltet.

En god del av den bistand som gjennom årene er ydet Sahellandene, er kommet i form av kortsiktige og langsiktige lån som de fra før av hadde vanskelig for å nedbetale. Nå har de måttet henstille til sine kreditorer om henstand i ti år med renter og avdrag.

Det materiale som ble lagt fram på konferansen viser at det er vanskelig å komme med helt eksakte tall når det gjelder de tap tørken har påført Sahel. Statistikk er alltid et problem i utviklingsland, og problemene blir ikke mindre i land der en stor del av befolkningen er nomader. I et hvert fall er det sikkert at tap av buskap i enkelte områder er oppe i over 80 prosent.

Under forberedelsene på ministerplanet kom man fram til at et gjenreisningsprogram for hele sonen ville kreve tre milliarder dollar over 15 år. Statssjefene fant å måtte redusere programmet med to tredjedeler – til 700 millioner dollar.

Nigers president, Diori, mente at beløpet ble satt altfor lavt. Han mente verden trengte en form for «sjokkbehandling» i forhold til Sahel-sonen. Hans kolleger hadde sannsynligvis et mer realistisk syn på hvor mange penger Sahellandene kunne greie å få tak i, men det er neppe tvilsomt at Diori var mest realistisk når det gjalt behovsanalyse.

Vel 46 millioner dollar årlig er mange penger i et fattig land, men lite i forhold til de oppgaver man står overfor når det gjelder øyeblikkelig bedring av ernærings-situasjonen og helsestellet i seks land hvor det fra før er smått med både mat og hygiene. Videre: gjenreisning av buskapen, nødvendige utbygginger av damanlegg, veier og vannforsyningsanlegg, nyorientering av jordbruket og sist, men ikke minst, en raskere utbygging av kommunikasjonene mellom de impliserte land.

Rent praktiske kommunikasjons-vanskeligheter kan nemlig komme til å hindre det positive som kom ut av toppmøtet: et samarbeidsorgan med hovedsete i Øvre Voltas hovedstad.

At dette samarbeid er forsøkt etablert er under enhver omstendighet av betydning både for landene selv og for verdenssamfunnet som på den måten får en sentral-instans å arbeide med når det gjelder *hele* Sahel-regionen.

Det blir den foreløpige konklusjon: Nødhjelp er i gang sammen med opplegg for et langsiktig handlingsprogram. Men det er jo sørgelig nok noe å tilføye. Sahel-tragedien er kollosal, men den er ingen enestående tragisk begivenhet – den er et symptom på den verden noen få av oss nyter og flertallet av jordens befolkning lider i. Det var uunngåelig å gjøre seg noen refleksjoner under reisen til Sahel – med videre adresse:

Sahel er navn på en av mange katastrofale tilstander i vår verden hvor det virker bekvemt å legge skylden på mystiske krefter i og utenfor mennesket – den ustoppelige utviklingen, den uavvendelige krigen, menneskelig brist eller utilstrekkelighet, – og alt det andre som vi «*tror på*» som årsaker og beveggrunner.

Sant nok vil det alltid bli en rest tilbake som vi kan forklare, som vil være uavvendelig eller uløselig. Vi kan ikke få noe himmelrike på jord, heter det.

Nei. Men om man ikke makter å overkomme alt, kan man komme et stykke på vei. Om fullstendig rettferdighet er uopnåelig, kan vi avskaffe en rekke tilstander som virker åpenlyst urettferdige for enhver. Sahel er blitt en vekker og et kall: Vil vi for alvor ta fatt på å bøte på de skader vi – ikke minst vi vestens mennesker – har forvoldt. Det finnes tusen unnskyldninger for å la det være.